

WATER GAREN, DUINEN SPAREN ?

het beheer van waterleidingduinen in zuid-west nederland

door CHRIS KALDEN

Ook in Zuidwest Nederland wordt op enkele plaatsen drinkwater uit de duinen gewonnen. Op Goeree-Overflakkee en Schouwen-Duiveland door infiltratie en op Walcheren door winning uit open kanalen. In alle gevallen heeft of krijgt de Watermaatschappij Zuidwest-Nederland (WMZ) bemoeienis met de winningsactiviteiten. De bedoeling van dit artikeltje is na te gaan hoe het is gesteld met het beheer in de verschillende gebieden en welke rol de waterleidingbedrijven daarbij spelen.

MIDDELDUINEN

Het meest noordelijke duingebied, waar de WMZ door middel van infiltratie met Haringvlietwater drinkwater bereidt, wordt gevormd door de Middelduinen op Goeree-Overflakkee. De Middelduinen vormen samen met de West- en Oostduinen de jonge Binnenduinen van Goeree, die oorspronkelijk een aaneengesloten strook waren. Tussen de West- en Middelduinen bevindt zich al gedurende enkele honderden jaren een hiaat (doorbraak?, verwaaid/vergraven? op fig. 1 is dit goed te zien). De Middelduinen beslaan een oppervlakte van ruim 100 hectare en liggen ten noordoosten van Ouddorp. Naar het zuiden toe gaan ze over in een landschap van door wallen omgeven duinakkers en -graslanden. De wallen zijn ontstaan door het afgraven van het zand van de kleiige ondergrond. Omdat het zand niet of nauwelijks verkoopbaar was, zette men het op wallen langs de percelen.

De Middelduinen hebben een zwak golvend, afgerond reliëf. De hoogteverschillen bedragen tussen 1 en 3 meter. Parabool-

duinen treffen we er niet aan.

Het gebied is vegetatiekundig en faunistisch van grote waarde; we vinden en Nederlands grootste gentianenvelden. Uit de geschriften van Weevers (1) is vrij veel bekend van de toestand in het begin van deze eeuw, terwijl vanuit het onderzoekstation Weevers' Duin in latere jaren onderzoek is verricht. De Middelduinen - en trouwens ook de andere Binnenduinen - zijn gedurende honderden jaren voor een groot deel in gebruik geweest als gemeenschappelijke weide voor de eilandbewoners.

waterwinning

Op Goeree wordt al lange tijd drinkwater uit de duinen gewonnen. In 1975 is de "Stichting De Drinkwaterleiding Goeree en Overflakkee" opgegaan in de WMZ, die dan ook nu het beheer voert. Men infiltrteert nu met Haringvlietwater en polderwater; dit laatste zou uitgezakt duinwater betreffen. De onttrekking bedroeg in 1979 ongeveer 2.240.000 m³. Er hebben uitgebreide vergravingen plaatsgevonden ten be-

Enorme oppervlakten duingebied zijn in handen van waterleidingbedrijven, deels in eigendom, deels alleen qua beheer. Zeer recentelijk nog zijn er meer gebieden aangekocht: het Kraansvlak door de provincie Noord-Holland (t.b.v. het PWN) en de Zeepe-duinen door de Watermaatschappij Zuidwest-Nederland (WMZ), waarover al eerder in dit blad geschreven is. Juist door de WMZ, die aspirant-koper Natuurmonumenten met grof geld aftroefde, wordt beweerd, dat de Zeepe-duinen niet voor waterwinning bestemd zijn en dat zij voldoende (financiële) middelen heeft om het gebied te beheren. De indruk wordt hiermee gewekt, dat de WMZ zichzelf beschouwt als een natuurbeherende instantie.

Chris Kalden, coördinator van de Zeeuwse milieufederatie, onderzoekt in hoeverre dit terecht is. De conclusie, die uit zijn verhaal getrokken moet worden, is schokkend: van adequaat beheer is nauwelijks sprake. Wettelijke maatregelen, die dergelijke wantoestanden in de toekomst moeten voorkomen, lijken hard nodig.

Red.

hoeve van de infiltratie. Bij het leggen van toevoerleidingen voor infiltratiewater is men onvoorzichtig te werk gegaan. Er is in dit opzicht sprake van een opmerkelijk verschil tussen de Middelduinen en de Zeepe-duinen. Bij de laatste bleef de werkstrook beperkt tot de helft van die in de Middelduinen. Zou het

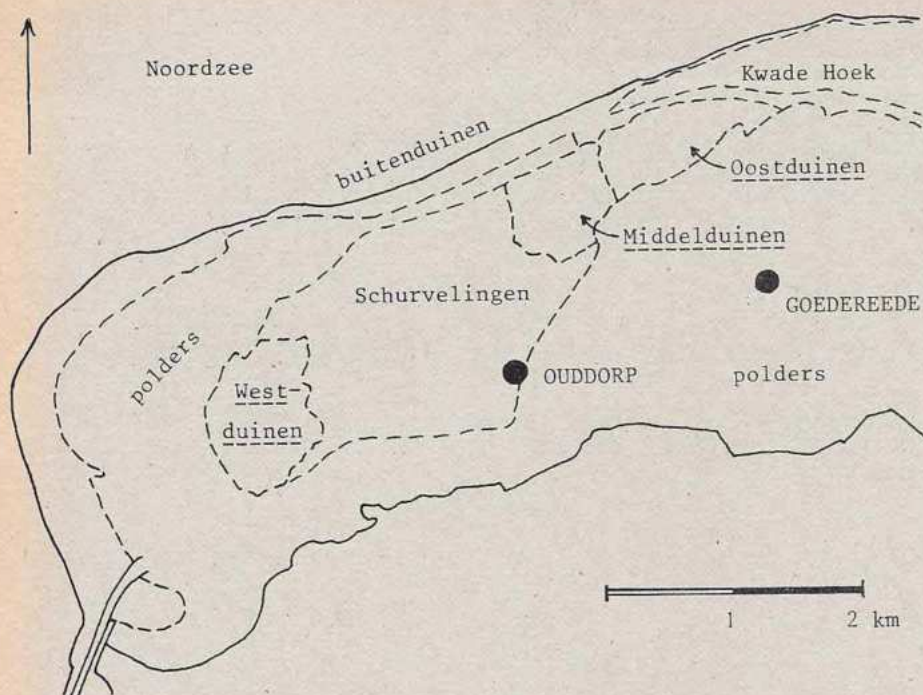

Fig. 1. De kop van Goeree. Vrij naar Deelrapport-Goeree van Basisrapport TNO-duinvalleien (4).

feit, dat de WMZ eigenaar is van de Middelduinen - dit in tegenstelling tot de Zeepe-duinen - daar iets mee te maken hebben?

In de vergunning voor de Middel- en Oostduinen zal slechts ruimte zijn voor ont-trekking van maximaal 300.000 m³ aan het grondwater; het meerdere zal moeten worden ge-infiltreerd. Het is belachelijk dat voor zo'n relatief kleine hoeveelheid verdroging van de-len van de Middelduinen wordt aanvaard. Het is wenselijk om nu al af te zien van die ont-trekking; onderwijl kan dan het onderzoek naar andere mo-gelijkheden van duinwaterwinning doorgaan en kan later ook de infiltratie worden beëindigd.

beheer stopgezet

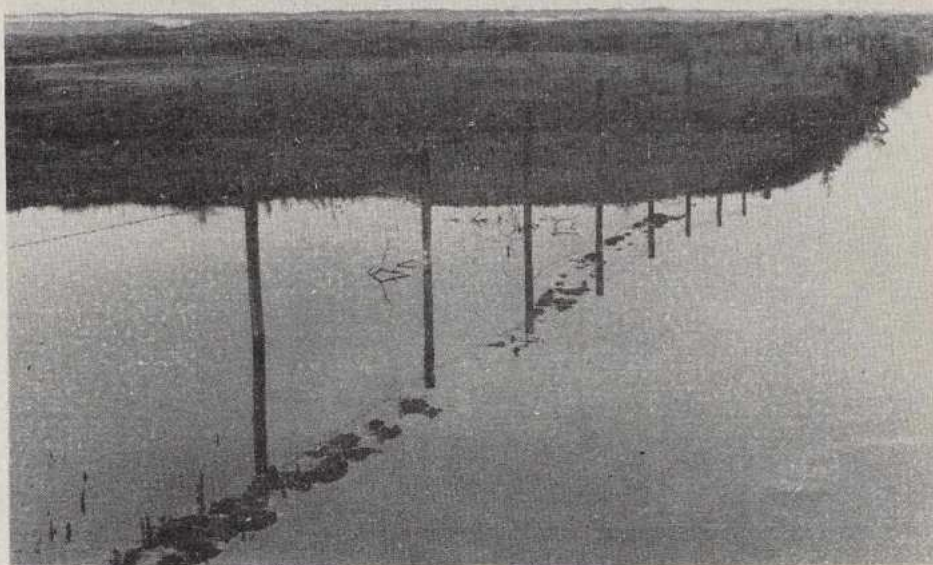
In 1975 is de beweiding met koeien stopgezet; er zou geen animo meer voor zijn. Een enorm probleem daarbij is, dat op geen enkele wijze ver-vangend beheer voor de begra-zing aanwezig is. In de af-gelopen jaren heeft dit al geleid tot een sterke verrui-ging van de vegetatie door het ontstaan van een strooi-sellaag en humusvorming. Men kan stellen dat er vanuit het

oogpunt van natuurbeheer geen beheer wordt gepleegd en dat er zelfs sprake is van wanbe-heer. Zeer waardevolle, sta-biele situaties zijn in enke-le jaren sterk aangetast. Sinds 1975 gaat het hollend achteruit. Interessant in dit kader zijn opmerkingen van Oosterveld over duinbeheer in het algemeen en in de Mid-delduinen in het bijzonder (2).

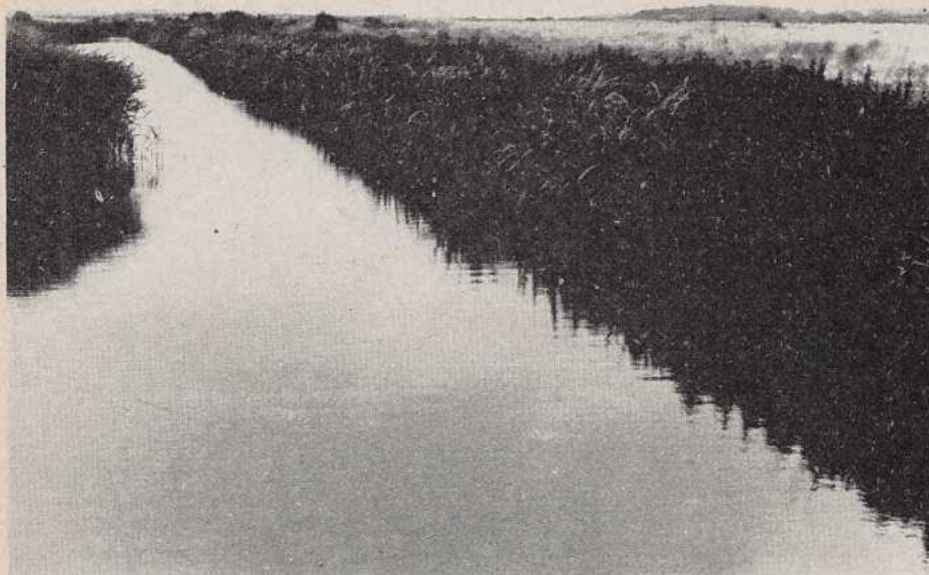
schade

Vanzelfsprekend heeft de waterwinning zijn tol geëist. Uit vergelijking van de gege-vens van Weevers (1) met de huidige stand van zaken blijkt een forse verarming. Bij het infiltreren ging men in 1979 zover, dat niet alleen het in-filtratiedeel van de Middelduinen onder water stond, maar ook de andere lage delen die nog ongeschonden zijn. Het in-filtratiewater liep zelfs over de weg van Ouddorp naar zee, de Oosterweg, heen! De drains liepen gewoon over. Ook het spoelwater brengt men in de duinen terug. Bij dit alles moet worden bedacht, dat de iets grotere Oostduinen vrijwel volledig door waterwinakti-viteiten verloren zijn gegaan.

Er zijn mensen (dat zijn dan wel natuurbeschermers), die me-nen dat de Oostduinen laten zien hoe het niet moet: een slecht voorbeeld bij uitstek. Het is een publiek geheim, dat de WMZ al geruime tijd onder-handelt over het beheer van de Middelduinen met de Vereni-ging tot Behoud van Natuurmo-numenten in Nederland. Om mij niet bekende redenen weigert de WMZ het beheer aan Natuur-monumenten te geven. Men is klaarblijkelijk uiterst terug-houdend. Terwijl het gebied zeer dringend een beheer be-hoeft!

Aanvoersloot van het te infiltreren oppervlaktewater in de Midden-duinen (foto: K. Tanis)

Infiltratiekanaal met ruige begroeiing in de Oostduinen
(foto: K. Tanis)

ZEEPE-DUINEN

Op Schouwen-Duiveland ligt het landgoed Slot Haamstede. Van het landgoed maakt een duinterrein van ongeveer 400 hectare deel uit. De duinen staan bekend als de Zeepe-duinen of 't Zeepe.

't Zeepe kent van de Zeeuwse duinen de grootste verscheidenheid aan verschijningsvormen. Het landgoed ligt in het brede westelijke duingebied, dat maar liefst 3,5 kilometer breed is. Het is een bijzonder gaaf duinterrein met stuifduinen, rijk ontwikkelde duinstruwelen, duinbosjes, soortenrijke duin-graslanden en secundaire duinvalleien. In een eerdere aflevering van 'Duin' heeft een globale beschrijving van de Schouwse duinen gestaan, waarin een indruk is gegeven van de natuur- en landschapswaarden en de bedreigingen (3). Hier kan worden volstaan met de opmerking, dat niemand twijfelt aan de grote waarde van het relatief gave en ongeschonden Schouwse duingebied.

verdroging

De grootste problemen voor 't Zeepe zijn de verdroging van het gebied door verschillende oorzaken en het ontbreken van een adequaat natuurbeheer. De verdroging komt voor een belangrijk deel ten laste van de waterwinactiviteiten

in het Schouwse duingebied; in 1979 werd ruim 1.000.000 m aan het grondwater onttrokken. In een volgend artikel zal nader worden ingegaan op de specifieke waterwinnings- en waterhuishoudingsproblemen van de Schouwse Westhoek. De problemen met het beheer komen

voort uit de onzekere situatie waarin het landgoed nu al jaren verkeert.

vroeger

Hoe was vroeger het beheer van de Schouwse duinen? Wanneer we denken aan een situatie rond 1930, dan was er sprake van een afgesloten duinterrein in eigendom van grootgrondbezitters ('t Zeepe behoorde toe aan de familie Van der Lek de Clercq). Jachtopzieners zorgden voor een optimale wildstand, zodat er goed gejaagd kon worden. De Zeepe-duinen bestonden ondermeer uit grasrijke, laaggelegen duinterreinen, die 's winters regelmatig onder water stonden en 's zomers droog vielen. In de zomer werden deze terreinen verpacht aan boeren uit de omgeving, die er koeien lieten grazen. De beweiding zorgde ervoor, dat de kruidenrijke vegetatie gehandhaafd bleef. In die tijd kende het gebied een redelijk ongestoorde waterhuishouding, die sterk bijdroeg tot het ontstaan van zeer gevarieerde en waardevolle milieuomstandigheden. Er waren geen grote meeuwenkolonies, die zoals nu voor verstuiwing

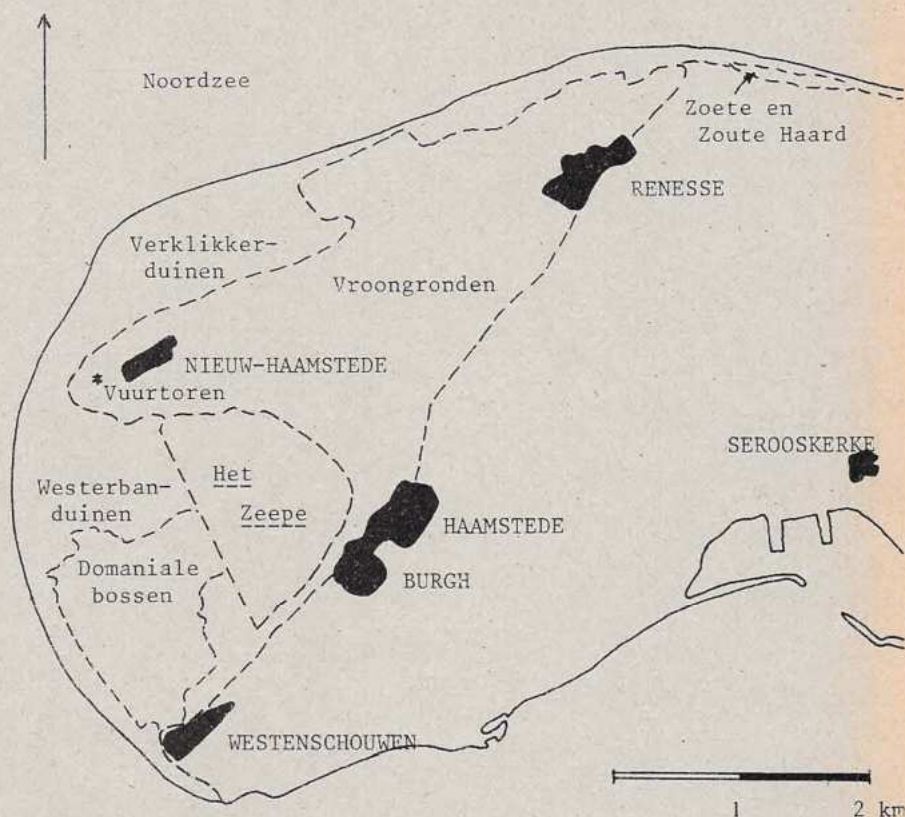

Fig. 2. De westhoek van Schouwen. Vrij naar Deelrapport-Schouwen van Basisrapport TNO-duinvalleien (4).

zorgen. Wel was er sprake van op natuurlijke wijze verstuiven van secundaire duinvalleien. De kans was daartoe aanwezig, omdat nog niet alles ogenblikkelijk door middel van allerlei kunstgrepen werd vastgelegd: er was een wat simpeler waterkeringsbeheer. Het geheel droeg een natuurlijker karakter dan nu.

aftakeling

De situatie in 1980 is anders. Een ongeschonden waterhuishouding is niet meer aanwezig. Er zijn sterke verdrogingsverschijnselen te constateren. De vegetatie verandert en gaat achteruit; allerlei ruigtekruiden steken de kop op. Op een aantal plaatsen zijn nog rest-elementen te vinden, waaraan te zien is dat de gebieden vroeger vochtrijker waren. En het is uiteraard in oude publicaties te lezen (zie o.m. (4)).

De grazige valleien worden niet langer beweide. Er ontstaat een strooisellaag en humusvorming. De veel grotere voedselrijkdom zorgt voor een uniforme vegetatie: de Kattestaarten en Ganzerikken zijn volop te vinden. Men houdt geen toezicht meer, zodat de verstoringen uit de recreatiegebieden in de omgeving steeds frequenter worden.

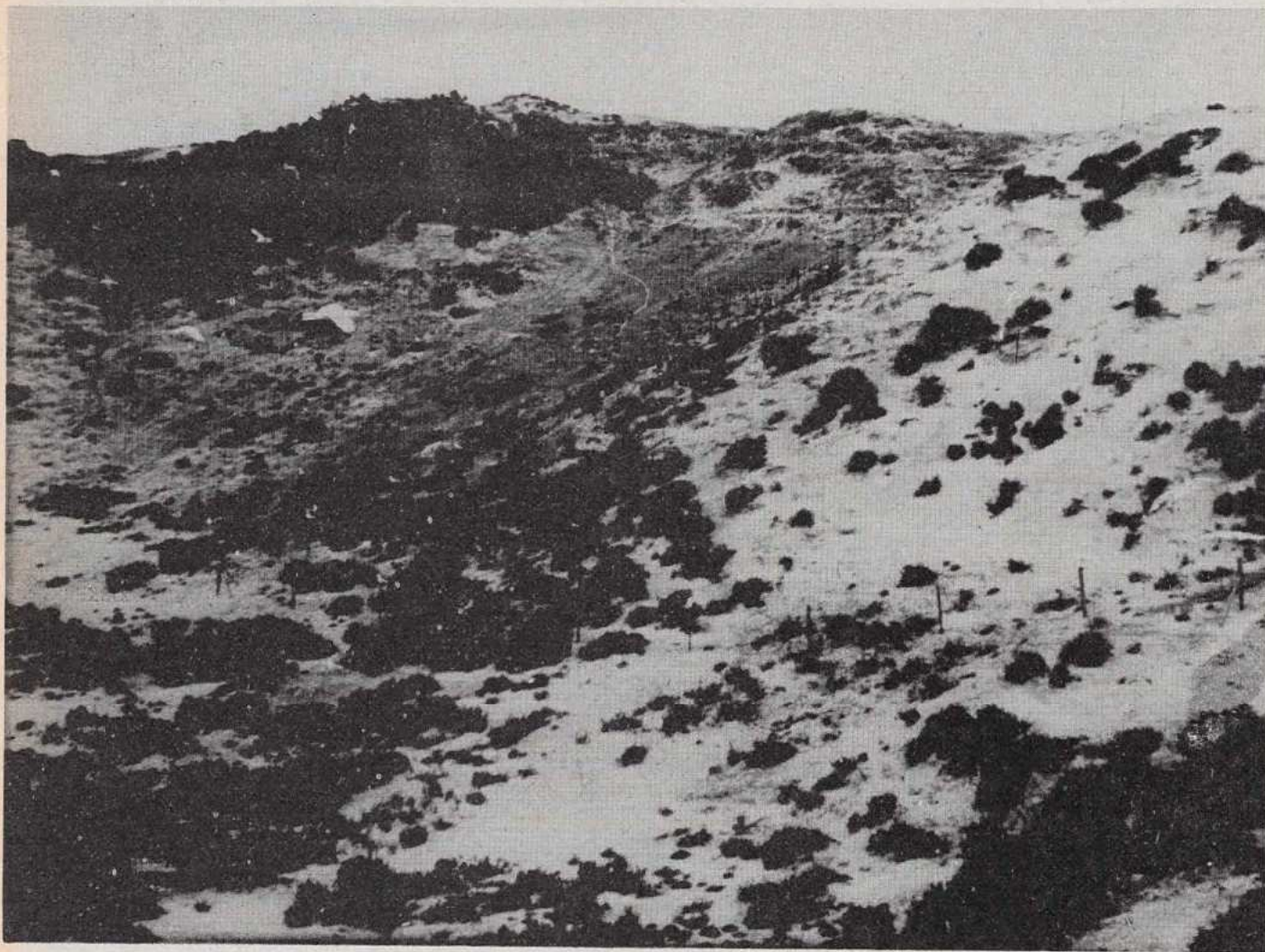
Waarom wordt er geen beheer gevoerd?

Tussen de eigenaar van het landgoed, de B.V. Landgoed Slot Haamstede, en de Watermaatschappij Zuidwest-Nederland wordt al sinds de zestiger jaren onderhandeld over de overname van het landgoed door de watermaatschappij. In de laatste drie jaren zijn de onderhandelingen verhevigd. Dit heeft geleid tot een besluit aan het eind van '79 tot zaken doen. De particuliere natuurbescherming, in dit geval de Zeeuwse milieufederatie, is er

helaas niet in geslaagd de aandeelhouders van de WMZ te overtuigen van het ontbreken van de noodzaak tot verwerving. Ook de provincie Zeeland was als grootste aandeelhouder niet af te brengen van het instemmen met de aankoop, al gebeurt dat op grond van drogredenen.

Het gebied is immers zowel door de provinciale verordening bescherming waterwinplaatsen als door de aanwijzing in het kader van de Natuurbeschermingswet beschermd tegen ingrepen, die nadelig zouden kunnen zijn voor de waterwinfunctie. Bovendien wil de WMZ er geen waterwinactiviteiten ontplooiën. Een natuurgebied als de Zeepe-duinen dient als natuurterrein te worden beheerd door een natuurbeschermingsorganisatie en niet door een doelcorporatie als de WMZ (zie ook (5)).

De overdracht van het landgoed heeft nog niet plaatsgevonden;

Duinhellingen aan de rand van 't Zeepe (foto Berrevoets)

fiscaal-juridische problemen liggen daaraan ten grondslag. Het valt te begrijpen dat de B.V. Landgoed Slot Haamstede met de overdracht voor de deur de beheersinspanningen niet vergrootte en dat men er weinig voor voelde voor de toekomstige eigenaar werken op te knappen.

beheer noodzaak

Het is de hoogste tijd dat op 't Zeepe een goed beheer gevoerd gaat worden. Een goed beheer houdt onder andere in, dat er permanent toezicht aanwezig is om de verstoringen door binnendringers én door houders van wandelkaarten zoveel mogelijk te beperken. Een veel meer inspanning vergende beheersmaatregel is het maaien en afvoeren van de veruigde vegetatie van de duinvalleien en daarmee het verwijderen van de strooisellaag. Een strooisellaag, die de laatste 10 à 15 jaren voortdurend dikker is geworden. Dit dient te gebeuren totdat het gebied uiteindelijk kan worden beheerd door beweiding. Het wegwerken van achterstallig beheer zal zeker verscheidene jaren duren.

Een zeer verheugend verschijnsel, dat zeker onderdeel van het toekomstig beheer zal moeten uitmaken, is het uitstuiwen van secundaire duinvalleien op de grens en net buiten 't Zeepe. Daardoor ontstaan paraboolduinen in 't Zeepe. Door de verdroging gaat het uitstuiwen veel dieper dan in vroeger jaren. Dit leidt nu al tot het ontstaan van duinmeren in 't Zeepe in natte winters. Des te meer een pleidooi voor het herstel van de grondwaterstand in de richting van het oude niveau. Het uitstuiwen van duinvalleien was in vroeger jaren in veel Nederlandse duinterreinen een normaal verschijnsel. In het 'Duin'-themanummer over duinbeheer (2) heeft Oosterveld al geschreven, dat dit tegenwoordig een zeer zeldzaam verschijnsel geworden is en een vorm van dynamiek, die positief moet worden gewaardeerd. Het is een zeldzaam geomorfologisch verschijnsel, waardoor potentieel zeer waardevolle gebieden kunnen ontstaan. Bij een goede natuurlijke waterstand

zullen zich oorspronkelijke duinvallei-vegetaties kunnen ontwikkelen.

natuur de dupe

Naar verluidt wil de WMZ het beheer van de Zeepeduinen slechts onder strikte voorwaarden uit handen geven aan een natuurbeherende organisatie. Voorwaarden, die voor de natuurbescherming niet aanvaardbaar zijn.

Gezien de ervaringen bij de Middelduinen is de vrees gerechtvaardigd, dat voorlopig nog geen beheer zal worden gevoerd, dat is toegespitst op de problemen wat betreft de natuur. De lange duur van de onderhandelingen met de B.V. en de te verwachten moeilijkheden bij het gesprek over de beheersvoorwaarden maken, dat de natuur in 't Zeepe er de dupe van wordt. En dat is volstrekt verwerpelijk en onaanvaardbaar!

ORANJEZON

Een derde gebied in Zuidwest Nederland waar drinkwater wordt gewonnen, vormen de duinen van Oranjezon op Walcheren. De duinstrook op Walcheren is in het algemeen erg smal; veelal niet meer dan 200 meter. Slechts in het noorden bereiken de duinen een breedte van anderhalve kilometer. Dit betreft het deel tussen Oostkapelle en Vrouwenpolder (zie fig. 3).

Oranjezon beslaat een oppervlakte van ca. 300 ha. Visscher (5) noemt het gebied aardkundig vooral interessant daardat de ligging van de duin-

gordels ten opzichte van elkaar en van de kustlijn duidelijk toont welke veranderingen het verloop van de Noordzeeoeveren in het recente verleden onderging (zie fig. 4). Hij noemt de aanwezigheid van enkele generaties door verstuiwing ontstane zeerepen zeer bijzonder. Het duingebied is landschappelijk en natuurwetenschappelijk interessant, omdat de duinen op Walcheren nergens zo breed zijn als hier en in verband met de aanwezigheid van gevarieerde landschapselementen in de onmiddellijke nabijheid. Hoog opgaande loofbossen, duinstruwelen, strandduintjes en duinplasjes wisselen elkaar af. In de duinen van Oranjezon vinden we groeiplaatsen van soorten als Blauwe Zeedistel, Zeewolfsmelk, Zeewinde, Duinruit en Kleine Ratelaar. Op de nattere plaatsen vinden we ondermeer orchideeën, Geplooid Vlotgras, Knopige Moerasscherm en Ongedoornd Hoornblad (in en rond de open winningskanalen van de waterleiding).

wateronttrekking

Het Gemeentelijk Waterleidingbedrijf Middelburg onttrekt jaarlijks ongeveer 800.000 m³ grondwater aan de duinen van Oranjezon. Om dat te kunnen doen heeft men forse vergravingen gepleegd.

Men heeft een aantal kanalen aangelegd op de diepste punten van de vroegere duinvalleien; deze kanalen vullen zich met zakwater. Uiteraard heeft een en ander gevolgen voor de vegetatie van het gebied; de hogere delen

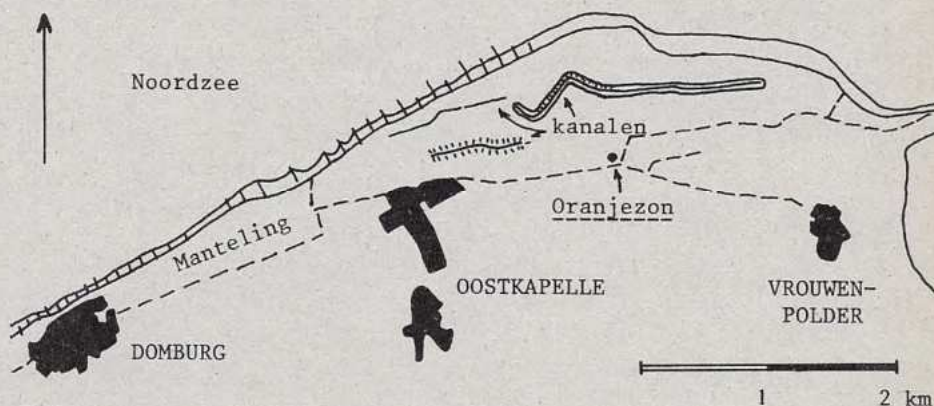

Fig. 3. Noord-Walcheren. Vrij naar Deelrapport-Walcheren van het Basisrapport TNO-Duinvalleien (4).

1. Noordzee, 2. Oosterschelde, 3. voor 1546 gevormde duinkust, 4. voor 1650 gevormde duinkust, 5. voor 1683 gevormde duinkust, 6. tussen 1683 en 1753 gevormde duinkust, 7. tussen 1750 en 1866 gevormde duinkust, 8. begrenzing van het duingebied in 1970.
a. omstreeks 1770 gebouwde afsluitdam, b. afsluitdam uit 1867, c. afsluitdam uit 1961.

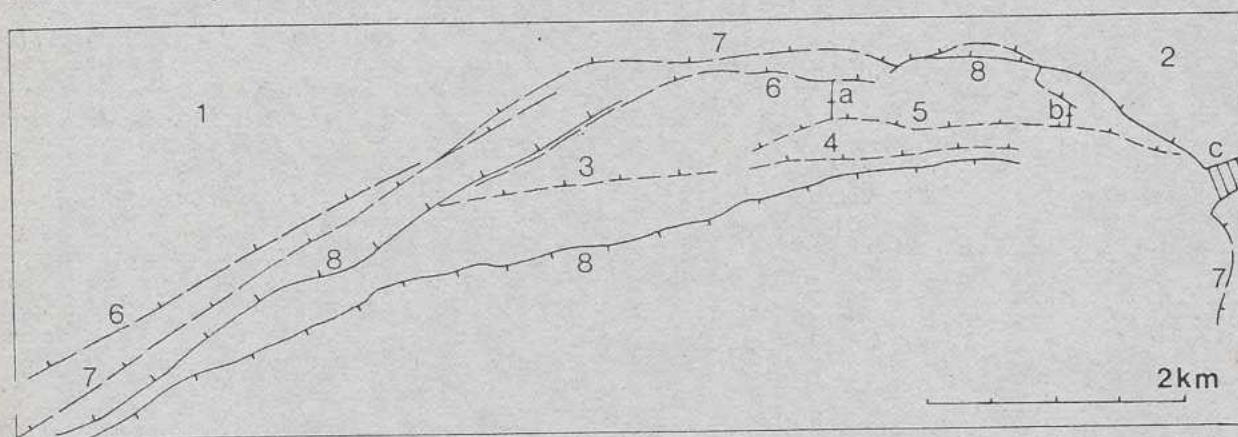

Fig. 4. De ontwikkeling van de duinkust van het noordelijkste deel van Walcheren. Uit (5), vrij naar Deelrapport-Walcheren van het Basisrapport TNO-Duinvalleien (4).

verdrogen. Verstuiving treedt echter nauwelijks op, omdat de duinen relatief kalkrijk zijn en de duindoornstruwelen de bovenlaag goed vastleggen.

beheer

Oranjezon draagt sterk het

stempel van een waterwingebied. Het beheer is in hoge mate gericht op de waterwinfunctie. Zo worden de randen van de waterwinkanalen herhaald gemaaid, waardoor een gazonachtig aanzicht ontstaat. Dit leidt er tevens toe, dat de waardevolle vegetatie niet tot bloeien

komt. De watervegetaties krijgen de kans niet zich redelijk te ontwikkelen, omdat er voortdurend wordt ingegrepen met baggerwerkzaamheden en dergelijke. Ook zonder duidelijke reden haalt men de watervegetaties weg; dit geeft een zeer instabiel milieu.

Dichte duinrietvegetatie in de duinen van Oranjezon (foto: Wim C. Mullié)

De WMZ is al geruime tijd in onderhandeling met de gemeente Middelburg over de overname van het gemeentelijk waterleidingbedrijf, zodat te verwachten is dat de WMZ ook over dit gebied het beheer krijgt. De hoeveelheid water, die men op dit moment onttrekt, zit tegen het maximum. Het zoute water schijnt langzaam de zoetwaterbel in de knel te brengen. Dit betekent dat bij een grotere behoefte aan drinkwater ook in Oranjezon de vraag over al dan niet infiltreren aan de orde zal komen. Gezien de gang van zaken op Goeree en Schouwen is deze gedachte volstrekt niet ongerijmd.

KONKLUSIE

De konklusie van dit alles mag zijn, dat de waterwinning in de delta voor de duingebie-

den weinig goeds heeft opgeleverd en dat nergens sprake is van een goed beheer. Het ontbreekt aan beheerders, die bekend zijn met natuurbeheer en die daarmee ervaring hebben. Het gevolg is, dat de waarde van de gebieden vermindert of dreigt te verminderen. Het wordt tijd, dat in de beheersituatie verbetering komt en daarover goede afspraken worden gemaakt. Daarnaast is het uiteraard van groot belang, dat met kracht wordt gestreefd naar alternatieven voor duinwaterwinning. Dan pas zullen de duinen, na vele jaren van intensief beheer, weer in hun oude glorie kunnen worden hersteld.

LITERATUUR

- (1) TH. WEEVERS (1921). De plantengroei van het eiland

Goeree i.v.m. zijn bodem en geschiedenis. Ned. Kruidk. Archief 21: 80.

- TH. WEEVERS (1940). De flora van Goeree en Overflakkee, dynamisch beschouwd. N.K.A. 50: 285.
- (2) P. OOSTERVELD (1979). Maaien, grazen of stuiven. Duin 79 (4): 3-8.
- (3) CHR. KALDEN en F. JANSEN (1978). De Schouwse duinen. Duin 78 (3/4): 3-7.
- (4) T.W.M. BAKKER, J. KLIJN, en E. VAN ZADELHOFF (1979). Basisrapport projekt-Nederlandse duinvallen. TNO, Rijswijk.
- (5) Bericht over de Zeepeduinen in Duin 79 (4): 21.
- (6) H.A. VISSCHER (1979). De aardkundig waardevolle natuurlijke landschapselementen van Nederland, deel IX. Dordrecht/Rijswijk.

KOMMENTAAR

PWN: "tegenstanders infiltratie elitair"

WDZK

In het jaarverslag van het Provinciaal Waterleidingbedrijf van Noord-Holland (P.W.N.) over 1979 neemt de directie van dit bedrijf stelling tegen degenen, die zich verzetten tegen de drinkwaterinfiltratie in de Zuidkennemerduinen.

Op zich weinig nieuws; opvallend is echter de weinig terzake doende en ongenueerde wijze waarop het P.W.N. nu meent te moeten uithalen naar de tegenstanders van de geplande duininfiltraties. En dat terwijl de groep mensen, die zich bewust wordt van de omvangrijke schadelijke gevolgen voor de natuur en het nut en de noodzaak van de infiltraties in twijfel trekt, zienderogen groeiende is. Niet voor niets hebben Provinciale Staten van Noord-Holland in februari van dit jaar een motie aangenomen, waarin een heroverweging van de infiltraties wordt bepleit.

In het jaarverslag wordt tegenstanders van de infiltratie letterlijk een "elitaire" opstelling verweten. "Als een kleine groep van natuurdeskundigen de belevingswaarde van de duinen niet zou willen delen met het publiek, dan komt ons dit elitair voor. Hetzelfde geldt voor de drinkwatervoorziening. Het is onjuist om uitsluitend het behoud van de

unieke natuur te eisen, zonder rekening te houden met de grote betekenis, die deze terreinen tegelijkertijd kunnen hebben voor de drinkwatervoorziening en de recreatie", aldus de P.W.N.-directie in het jaarverslag.

Het is onbegrijpelijk, waarom men zich zo'n eind buiten de waarheid begeeft. Immers, verleden jaar heeft het

P.W.N. zelf door haar biologen een rapport laten samenstellen (Nota inzake de duininfiltratie in Zuid-Kennemerland), waaruit blijkt, dat het hier om een schadelijke ingreep gaat in een belangrijk natuurgebied. Verarming van de kwetsbare duinbegroeiing en achteruitgang van de voor dit gebied karakteristieke broedvogels worden in dit rapport voorspeld. Geen wonder dan ook dat de bij de plannen betrokken natuurwetenschappelijke begeleidings- en adviescommissies zich tegen de plannen hebben uitgesproken. Net als de natuurbeschermingsorganisaties en een groot deel van Provinciale Staten betwijfelen wij de noodzaak van de plannen en pleiten voor het uitwerken van voorhanden zijnde alternatieven.

Allesbehalve elitair dus; in brede kring is men het eens over de - wellicht onnodige - en grote milieuschade; de overweging of infiltratie nu mooi of lelijk is, staat daar buiten.

Schrijnend is de suggestie van het P.W.N. als zouden tegenstanders van de infiltratieplannen geen rekening houden met het belang van de drinkwatervoorziening. Voor genoemde te-